

IOAN STANCIU, *Locuirea teritoriului nord-vestic al României între antichitatea târzie și perioada de început a epocii medievale timpurii (mijlocul sec. V – sec. VII timpuriu)* [*The habitation of the north-western territory of Romania between the Late Antiquity and the beginning period of the Early Middle Ages (the middle of the 5th century – early 7th century)*], Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 4, Edit. Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Edit. Mega, Cluj-Napoca, 2011, 608 p., 182 pl. ISBN 978-973-7784-64-3; ISBN 978-606-543-234-5.

Sinteza distinsului coleg dr. Ioan Stanciu, de la Institutul de Arheologie și Istoria Artei al Academiei Române (Cluj-Napoca), se remarcă, încă de la început, ca o lucrare meritorie, care captează din plin atenția specialiștilor, nu numai din țară, dar și a celor în primul rând din zonele adiacente geografic. Cantitatea deosebit de mare a informațiilor, observațiile pertinente științifice, diagramele, bibliografia folosită, includ lucrarea în rândul celor mai serioase analize monografice realizate în ultimul deceniu pe plan național.

În încercarea meritorie a reconstituirii peisajului arheo-demografic la scara vechilor provincii românești și de ce nu, în final, la cea națională, este absolut necesară analizarea fenomenelor istorice pe zone mai restrânse geografic, capabile să surprindă anumite particularități microzonale, ca părți din această totalitate cognitivă la care se dorește a se ajunge. Este și cazul amplei sinteze la care ne vom referi acum, care fructifică – nota bene – nu numai un doctorat pe un interval cronologic și pe o temă dificilă – dar și ani de completări și noi eforturi documentare, ulterioare.

Lucrarea cercetătorului din Cluj, ce folosește sistemul de citare uzual la Römisch-Germanische Kommission, prezintă o structurare care s-a dorit să răspundă cât mai bine temei alese. Fără să intrăm în tematica deosebit de numeroaselor subcapitole, trebuie menționate cele două mari sub-perioade studiate: veacul al V-lea – primele două treimi ale celui următor, apoi acela care are drept obiect „orizontul Lazuri-Pișcolt” (după o mai veche propunere a autorului), pus pe seama celui mai vechi nivel de locuire slavă din zonă (a doua jumătate a secolului al VI-lea – prima treime sau jumătate a sec. VII).

Desigur, în partea introductivă sunt tratate problemele de metodologie, limitele cronologice, aspecte istoriografice, cât și delimitarea geografică a spațiului propus studierii (partea de sud-est a bazinului Tisei Superioare – cca. 14.000 km p.), teritoriu aflat în ample conexiuni în primul rând cu cel al restului bazinului amintit (pe parcursul lucrării aici găsindu-se numeroase trimiteri), dar și în spațiul transilvan, sau cel din estul Slovaciei, sau sud-estul Poloniei.

Dacă se poate începe perioada de analiză cu un jalon cronologic bine definit istoric, momentul căderii puterii hunilor (453–454), în schimb, încheierea perioadei se face undeva spre finalul deceniului trei al veacului VII.

Ultima jumătate a secolului V și prima jumătate a celui următor se remarcă și aici, cu excepția părții de sud-vest, inclusă la un moment dat în regatul gepid de până la 567/68, printr-o lipsă de vestigii arheologice astfel databile cert, ceea ce a dus la o inevitabilă constatare: cu excepția nivelului Lazuri-Pișcolt, există o reală discrepanță între nivelul deosebit de anemic al

informațiilor obținute până acum pe cale arheologică și amploarea opiniilor cu iz concludent, elaborate pe baza primelor. Mai mult, din rațiuni ce nu au ținut totdeauna de obiectivitatea științifică, s-a bătut adesea monedă și pe romanizarea populației din această zonă de studiu, compusă din daci, sarmați, germanici răsăriteni, fără să existe argumente arheologice sigure în acest sens. Ori, în lucrarea la care ne referim, este meritul autorului de a se elibera de vechile tipare, luând o atitudine critică asupra argumentării prin ceramica de uz comun, modelată la roată, deci un aspect pur tehnologic, a existenței unei populații latinofone (p. 26). Mai edificatoare din punct de vedere etnic însă sunt descoperirile funerare aparținând orizontului cultural „al cimitirelor cu morminte în șiruri” (*Reihengräberfelder*), care se poate lega de locuirea timpurie gepidă în zona studiată.

Un capitol important din cuprinsul studiului lui Ioan Stanciu este dedicat vestigiilor din secolul al V-lea și primelor două treimi ale veacului al VI-lea, folosindu-se sistemul cronologic în general acceptat pentru întregul spațiu național, racordat și fundamentat pe cel european: etapa D1 (cca. 380–420); D2 (420–450); D3 (450–500).

Dacă pentru etapa finală a epocii imperiale târzii (C 3), în *Barbaricum*-ul din nord-vestul României se constată o mare densitate de habitat, ilustrată prin descoperiri concrete, inclusiv numismatice (72% datorate dinastiei constantiniene), în perioada următoare, sfârșitul veacului al IV-lea – începutul celui următor, este evidențiată și în spațiul din nord-vestul României o scădere drastică a numărului de descoperiri arheologice. Desigur, în acest context, sunt prezentate și cunoscutele tezaur de la Șimleul Silvaniei și Moigrad, dar și piese dispartate atribuibile acestui interval cronologic, inclusiv un număr restrâns de *solidi*, fără ca aceștia să fi avut funcție economică de mijloc de schimb, provenind din *stipendia* și *donativa* acordate de imperiu diverșilor lideri ai unor populații din vecinătate (în cazul de față în special huni).

O atenție deosebită autorul o acordă și etapei care corespunde perioadei existenței regatului gepid (ultima treime sec. V – primele două treimi sec. VI), doar periferia Sud-Vestică a spațiului studiat fiind inclusă acestei structuri de putere. Au fost analizate complexele cunoscute (nu prea numeroase) și inventarul acestora, preponderent ceramică (cea modelată cu mâna deține cantitativ un procentaj modest, de circa 17%, fenomen comun așezărilor regatului gepid). Mai sigur, etnicul germanicilor este ilustrat printr-o serie de descoperiri funerare, cu unele analogii și în Câmpia Tisei, care demonstrează prezența și în teritoriul studiat a cimitirelor de tip *Reihengräberfelder* – circa 480 – 567/568).

Din punctul de vedere al intensității de locuire, autorul sesizează anumite concentrări zonale, dar și

variații pe scara timpului, în etapele cronologice avute în vedere, într-un subcapitol distinct fiind analizate și diferite aspecte legate de populație ca „grupuri etnice”. Dacă până la războaiele marcomanice populația dacică a fost recunoscută ca principalul factor de putere și deci de habitat, în regiunea Tisei Superioare, zona studiată – în actualul stadiu al cercetării – nu pare să fi fost prea dens locuită. După evenimentele belicoase amintite, se resimte penetrarea purtătorilor culturii vandale Przeworsk, ilustrată în mod evident de o serie de morminte de războinici, sau de puncte locuite, precum *Lazuri-Lubi Tag* sau *Zalău-Bld. Mihai Viteazul*.

De pe poziție corectă, critică, pentru zona sa de studiu, Ioan Stanciu se detașează de mai vechile teorii, în fond netemeinic fondate științific, despre un așa numit „aspect daco-roman târziu”, atribuit unei eventuale populații romanice locale. Nici măcar ceramica lucrată la roată, de tradiție tehnologică roman-provincială, nu poate reda etnicul, un caz elocvent fiind, tot după autor, ceramica Sântana de Mureș, în interiorul unei culturi care nu a fost pusă niciodată pe seama unei populații romanice.

Un capitol cu un bogat material informațional este cel legat de cei mai vechi slavi în spațiul nord-estic al României. După analizarea unor teorii legate de fenomenul apariției slavilor la Dunărea de Jos și de ipotetica lor patrie primitivă, se analizează și problema cronologiei vestigiilor slave timpurii. Este perfect valabilă observația autorului precum că până acum nu s-a descoperit vreo cultură arheologică legată nemijlocit, organic, de cea timpurie slavă, bine cunoscută deja pentru secolul VI, ultima cristalizată nu cu mult înainte de marea lor migrație, sau poate (aici nu suntem de acord, fiecare zonă de colonizare având specificul său cultural distinct, ce ar fi impregnat diferențieri mari culturale), „chiar în urma acestei deplasări” (p. 94).

O problemă deosebită atinsă de autor, recunoscută și de I. P. Rusanova – cu care suntem cu totul de acord – este și marele risc al unor amestecuri de material ceramic în unele complexe arheologice, cu niveluri mai vechi de locuire, din zona pruto-nistreană ucraineană, care a determinat o datare mai timpurie a primului nivel slav din zonă (p. 97).

Și în cadrul istoriei cercetării slavilor în arheologia românească, s-au emis numeroase idei false, inclusiv marșându-se mult pe cea de romanizare și continuitate pe tot arealul actual național. Este meritul lui Ioan Stanciu de-a fi privit realitățile zonei sale în mod realist, punând un mare semn de întrebare asupra romanizării populației locale de aici. Totuși, nu nuanțează mai mult teoria, devenită axiomă în arheologia românească, privind acea „evoluție aproape identică a situației din Moldova, Muntenia și Oltenia, pe parcursul secolelor VIII–IX ajungându-se la unificarea culturii materiale pe întreg teritoriul României de astăzi” (101, n. 711, citând pe Zaharia 1971, Teodor, 1978). Desigur, putem vorbi în primul rând de un nivel tehnologic apropiat, dar despre acest subiect s-ar merita de organizat un colochiu național.

În continuare se face o trecere în revistă a diverse ipoteze cu privire la momentul trecerii slavilor în

Transilvania, pentru zona sa de cercetare fiind propus intervalul dintre a doua jumătate a secolului VI – secolul VII timpuriu (orizontul Lazuri-Pișcolt – p. 107). După autor, cu referire la partea nord-vestică a României, nu poate fi exclusă datarea etapei celei mai vechi (faza I, stabilită pe baza ceramicii) chiar cu ceva înaintea mijlocului sec. VI.

Sunt analizate complex așezările și locuințele cunoscute ale acestui orizont din spațiul nord-vestic al României, inclusiv prin numeroase diagrame comparative, ca și instalațiile de foc, unele dintre aceste ultime amenajări antropice cu numeroase implicații în discutarea factorilor climatici, a etnicului și de datare.

Foarte atent, autorul analizează și restul tipurilor de complexe cercetate în teritoriul ales studiului. Desigur, un subcapitol special se dedică descoperirilor funerare (amplasare, topografie internă, gropile mormintelor, detalii de rit funerar, inventar, observații antropologice).

Un capitol de o meticulozitate deosebită este și cel dedicat ceramicii. Analiza speciei lucrate exclusiv cu mâna s-a făcut cu numeroase trimiteri la tipologia lui Fušek, sau Rusanova, rezultând una proprie, propusă pentru viitor.

În încercarea de a obține maximum de informații, este tratată și problema poziției vaselor în locuințe, funcționalitatea lor și reprezentarea lor cantitativă. Desigur oalele domină net, dar semnificații aparte dețin și tăvițele (tipsiile) circulare, platourile („vetrele portative”), vălătucii de lut, sau așa-zisele „pânișoare”, despre care nu ne propunem să facem referiri mai ample.

În cadrul subcapitolului dedicat inventarului arheologic, urmează prezentarea podoabelor și accesoriilor vestimentare, dar și a uneltelor și a altor obiecte de uz cotidian.

În fine, Capitolul IV continuă cu discutarea unor aspecte de cronologie relativă, (în care se disting două faze, dintre care ultima cu două sub-faze), făcându-se apel și la analiza asocierii ceramicii pe complexe fiind folosit programul WinBasp – versiunea 5.43. În acest context se fac și raportări la etapele de evoluție ale orizontului slav timpuriu din Slovacia și Polonia (p. 248). Comparația cu unele descoperiri din zonele învecinate, Slovacia răsăriteană, sud-estul Poloniei, care au beneficiat de datări C14 și dendrocronologice, a determinat pe autor să opteze pentru începutul orizontului Lazuri-Pișcolt în cea de-a doua treime a secolului al VI-lea, iar sfârșitul spre prima treime a secolului VII (p. 315).

În teritoriul din nord-vestul României se constată diferențieri ale dinamicii de locuire. În timp ce în sectorul sud-vestic de câmpie, aproximativ de la orașul Carei, în ultima treime a secolului al V-lea s-a concretizat pentru aproape un veac (până la constituirea khaganatului avar timpuriu) un mediu cultural caracteristic regatului gepid, restul nu prezintă descoperiri spre a se demonstra imaginea unei locuiri coerente până la apariția colonizării slave. Oricum, evoluția orizontului Lazuri-Pișcolt este încadrată larg, cu mai mare siguranță, de către autor, între secolul al VI-lea și mijlocul celui următor. Prioritar, caracteristicile acestui orizont se cunosc în teritorii plasate spre nord-est și est, în partea sudică a bazinului

hidrografic al Pripetului (așa numita „grupă Ripnev”) și în bazinul Vistulei Superioare, de aici provenind – în chip logic – și comunitățile slave nou sosite (p. 297, 313).

Un alt subcapitol este dedicat diverselor aspecte ale vieții economice: cultivarea plantelor, creșterea animalelor și meșteșugurilor.

Această parte a textului este continuată de un voluminos catalog al descoperirilor (pp. 319–395), de anexe (pp. 320–468), cuprinzând numeroase tabele analitice, de lista bibliografică (pp. 469–512), de un consistent rezumat în limba engleză (pp. 513–608) și firește de o ilustrație de calitate, 182 de planșe alb-negru și color (pp. 609–793).

Reprezentând o actualizare a etapei de cercetare a spațiului din nord-vestul României, dintr-o perioadă istorică pentru care din păcate prea puțini cercetători și-au dedicat activitatea de-o viață, considerăm că ampla monografie a cercetătorului de la Cluj a devenit un instrument indispensabil cunoașterii mai bune nu numai a spațiului dedicat, dar și a celui transilvan în general. Mai mult, ea poate sta și ca un exemplu de acuratețe metodologică, dăruire profesională și de profunzime a studiului, dovadă a recentei premieri a lucrării de către Academia Română.

MUGUR ANDRONIC
Muzeul Bucovinei/Suceava